

*Ігор
Карівець*

ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФСЬКА ОСВІТА

Замість вступу

Нещодавно на сторінках академічного часопису «Філософська думка» (у 4-му числі за 2014 рік) було опубліковано матеріали круглого столу, присвяченого проблемам філософської освіти в Україні. Моє бачення шляхів розв'язання проблем філософської освіти відрізняється від запропонованих. На мою думку, криза філософської освіти, і не лише в Україні, пов'язана з кризою самої філософії. Напевно, моя позиція дещо радикальна, але доки ми, викладачі філософії, кандидати і доктори філософських наук, не зрозуміємо, навіщо взагалі є філософія і яким є її призначення, нічого не зміниться.

Якщо запитати кандидатів та докторів філософських наук, що таке філософія, то виявиться, що вони не можуть ґрунтовно відповісти на це питання. І дуже часто їхні відповіді є поверховими, механічними і завченими. Тому Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі слушно відзначають: «Це таке питання, яке ставлять, приховуючи хвилювання... Надто хотілося займатися філософією, а про те, що ж це таке, запитували себе вкрай рідко; вкрай рідко запитували себе: а що ж це за така річ, якою я займався все життя?» [Deleuze, Guattari, 2005: p. 7].

Отож, я би хотів запитати, чи можемо ми, викладачі філософії, викладати філософію, не розуміючи те, чим і для чого є філософія? Наведені нижче міркування є спробою прояснити це питання.

Філософія як розуміння: чого саме?

Філософія може дати все і нічого. Все — коли є розуміння (чого саме — буде з'ясовано нижче), нічого — коли його немає. Розуміння — це нелегка справа. Здебільшого не розуміють, навіщо є філософія, тому нічого від неї й не отримують. Щоб якось компенсувати це ніщо філософії, створюють кафедри філософії, які імітують розуміння. Розуміння — це основа філософії; без нього філософія стає ремеслом, спеціальною наукою із науковими ступенями та вченими званнями. Присвоюють наукові ступені та вчені звання за нерозуміння того, що таке філософія. Нерозуміння породжує легковажне ставлення до філософії. Ця легковажність перетворюється на зневагу. Філософію підмінюють філософською освітою, за яку отримують дипломи, атестати тощо. Вважають, що ми чогось досягаємо у філософії, якщо ми стаємо докторами чи кандидатами філософських наук, коли у нас є вчене звання доцента чи професора. Але у більшості випадків це не так.

Все, що може дати філософія, — це розуміння буття, більше нічого. Все інше — від лукавого. Тому кафедри філософії треба було б називати кафедрами розуміння буття, або кафедрами онтології. Онтологія — це і є розуміння буття. З неї починалася філософія — із розуміння архе (початку), яке присутнє у всьому суцюзі (зверніть увагу: не з пошуків початку, а з його розуміння). Слід завжди пам'ятати, із чого розпочинається філософія, тоді ми не збочимо на манівці у своїй викладацькій та науковій діяльності.

Поділ філософії на «спеціальні філософські науки» лише зашкодив їй, бо перетворив її на «науку», яка не потрібна, бо нічого не дає. Звісно, що філософія нічого не дає, якщо вона не спрямована на її власний предмет — буття; нічого не дає, адже не є розумінням буття; вона промахується щодо свого власного предмета, стаючи непотрібною. Філософія як нерозуміння буття ще жевріє в університетах як необхідна дисципліна для студентів та аспірантів; вона ще жевріє на філософських факультетах, але стає тягарем як для викладачів філософії, так і для студентів, аспірантів. Тому від неї хочуть звільнитися як від непотрібної і зайвої дисципліни; чим швидше позбутися і забути, наче жахливий сон. Але філософія і надалі є в університетах, бо до неї вже звикли як до другорядної дисципліни, яка нічого не дає (вона немовби є, але її немовби й немає). За інерцією створюють спеціальні філософські курси на кшталт «Філософія науки і техніки», «Філософія наукового відкриття», «Філософія Канта», «Філософія емпіризму і раціоналізму» тощо, щоб вона приносила хоч якусь користь, а саме: поширювала інформацію, поглиблювала ерудицію тощо. Але все це не властиво філософії. Вона не повинна нікого інформувати, вона не повинна поглиблювати чийсь ерудицію і не повинна прищеплювати навички «критичного мислення». Філософія, яка існує у вигляді кандидатських і докторських робіт, у вигляді «монографій під докторську», у вигляді «статей у фахових часописах», є лише паразитуванням на ідеях тих філософів, які так чи так зберігали людину відкритою перед відкритим буттям. Цю відкри-

тість буття та його розуміння вони передали на письмі. Але письмо — вторинне стосовно розуміння незумовленого початку. Досліджуючи праці філософів, ми стаємо заручниками написаного ними, бо покладаємося на пам'ять: що казав той чи той філософ, як ми можемо витлумачити його слова. А це тлумачення дуже часто є кривотлумаченням, бо нам бракує такої оптики розуму, за якої розум розуміє незумовлений початок. Тому дуже часто кандидатські і докторські дослідження, «монографії під докторську», «фахові статті» є такими кривотлумаченнями великих філософів, бо пишуть їх без досвіду розуміння буття.

Що таке філософія: відповідь Платона

Філософія не може бути масовою, натомість філософська освіта — масова. Ще Платон казав, що «натовп не може бути філософом». Адже не всі можуть розуміти буття. Треба мати своерідну вдачу, налаштованість розуму, щоб розуміти буття. Але що таке буття? Платон відповідає на це питання так: «Душа простує від *hypothesis* до незумовленого початку (*ἐπ' ἀρχὴν ἀνυπόθετον*), вона вже не послуговується образами, а лише самими ідеями (*Ἰδέεσι*), створюючи за їхньої допомоги шлях (*τὴν μέθόδον ποιουμένην*)» (Держава, 510B) [Платон, 2000: с. 206–207]. Очевидно, що ідеї торують шлях до *незумовленого початку*, який і є буттям. Який треба мати розум, щоб дійти до розуміння незумовленого початку? Діалектичний розум, тобто розум, який сходить від припущень до ідей, а від них до *незумовленого початку* (буття): «Тож зрозумій... що наш розум сам осягає за допомоги діалектичної сили» (Держава, 511B) [Платон, 2000: с. 207]. Шлях до *незумовленого початку*, тобто буття, вимощений ідеями. Ідеї є вказівниками до нього і розум, *діалектичний розум*, орієнтується за ними, щоб не збочити на манівці — суто чуттєво-розсудкове сприйняття світу.

Сьогодні завдання (максимум) для філософії — розуміння незумовленого початку — вважають примарним і недосяжним. Але чому? Чому сьогодні в університетах перед філософією не ставлять завдання розуміти незумовлений початок? І тут ми стикаємося з *антропологічною проблемою*, а саме: проблемою зору сучасної людини і того, як вона дивиться на власний життєвий світ. Треба мати певну оптику, певну налаштованість (зору) розуму, щоб побачити відкритість незумовленого початку в сущому, тобто в тому безпосередньому, що постає перед розумом (зором Розуму). Ця відкритість незумовленого початку в сущому, яке безпосередньо дане нам у нашому життєвому світі, дивує, якщо людина має відповідний зір, який бачить диво у відкритості незумовленого початку в сущому. Тому здивування, як вважають Платон та Аристотель, є початком філософії (ми б додали: антропологічним початком, адже йдеться про здатність людини дивуватися, натомість розуміння буття є онтологічним початком філософії).

Через здивування перед відкритістю незумовленого початку буття стає частиною людського досвіду, з якого виникає філософія. І це здивування

треба постійно підтримувати, аби завжди перебувати відкритим перед незумовленим початком; це закривається людина, яка втрачає здатність дивуватися і зором розуму розуміти незумовлений початок, а незумовлений початок завжди залишається відкритим в сушому. Отже, філософія відкриває людину до відкритого в сушому незумовленого початку. Так антропологія стає онто-антропологією. Без такого досвіду буття людина є закритою, замкнутою на своєму життєвому світі, який стає буденним світом, в якому не відбувається подія відкриття людини себе перед відкритим незумовленим початком. У світі, в якому людина відкривається перед відкритим незумовленим початком, сакральне є повсюдним.

Філософія, філософська освіта і світогляд

Із сказаного вище випливає, що філософія і філософська освіта — це різні речі. Філософська освіта має багато спільного з іншими різновидами освіти: технічною, художньою, історичною, математичною тощо. Тобто, як і інші різновиди освіти, філософська освіта має на меті інформувати, прищеплювати навички, поглиблювати ерудицію, щоб сформувати спеціалістів, які будуть обізнані у своїй сфері знання. Але навчити філософії неможливо. Про це казав І. Кант, хоча сам він не вважав, що філософія — це розуміння незумовленого початку, буття [Кант, 2000: с. 473]. Можна навчитися філософувати, тобто розмірковувати про світоглядні питання: хто я, що мені робити, на що мені сподіватися тощо. І тут є ще одна небезпека для філософії, яка полягає у тому, що її вважають «теоретичною формою світогляду»: «... філософія — це теоретична форма світогляду, спрямована на критичне дослідження світоглядних проблем з метою підвищення рівня вірогідності та надійності таких розв'язань» [Петрушенко, 2011: с. 21]. Чи, справді, філософія розв'язала хоч одне так зване «світоглядне питання»? Чи справді філософія «підвищила рівень вірогідності» наших світоглядів? Ні, вона не може розв'язати їх і вона не може надати «вірогідність» нашим світоглядам, бо це не її завдання. Якщо є розуміння буття, тобто якщо є справжня філософія, то всі так звані світоглядні питання і проблеми зникають; вони виникають тому, що відсутнє розуміння буття, відсутня філософія як така.

Зведення філософії до світогляду, навіть теоретичного, нівелює її призначення: дати розуміння буття. Світогляд, хоч би яким він був, все ж таки є вторинним утворенням. Дуже часто його формують нерозумні чинники, стихійно; він може формуватися під впливом певної «філософії», наприклад, Платона, Канта тощо, тоді такий світогляд називають платонізмом, кантіанством тощо. Але ні платонізм, ні кантіанство самі по собі не можуть спрямувати людину до буття. Бо філософія як розуміння буття потребує живого розуму тут і тепер, потребує здивування, а платонізм і кантіанство є застиглими світоглядами, певними світоглядними конструкціями. Інша справа, якщо ми читатимемо оригінальні праці філософів-онтологів, філо-

софів буття, знаходячи в них поживу для розуму, яка надає йому поштовху у напрямку буття.

Філософія як розуміння буття — це стан філософії, який їй потрібно повернути. Як можна повернути їй цей стан, як повернути розуміння буття у філософію, тобто як повернути їй власний початок? Чи не утопічно це звучить? Звісно, що це звучить утопічно за часів інформаційного буму та поділу філософії на філософські науки. Але потрібно щось робити, аби змінити статус філософії, яка перебуває у занедбаному стані, бо занедбаним залишається наше розуміння буття, яке є фактично його нерозумінням. І ми відмахуємося від буття як від чогось недосяжного і примарного, натомість для нас стають важливішими всілякі вчені звання і наукові ступені, престиж і кар'єрне зростання. І нам зовсім за це не соромно, бо ми не усвідомлюємо того, що ці ступені і звання є відзнаками нашого нерозуміння призначення філософії.

Висновки

Для відродження філософії необхідно культивувати її поза інституціями філософської освіти, поза кафедрами філософії і філософськими факультетами, які бюрократизовані та комерціалізовані, які обтяжені нерозумінням призначення філософії і які дають лише філософську освіту. Це означає, що формалізувати філософське мислення не можна; його стихія — це неформальні зібрання небайдужих людей, які намагаються мислити у напрямку буття, це діяльність неформальних філософських гуртків, дебатів тощо. Наступне, що необхідно для відродження філософії: читання оригінальних творів філософів-онтологів та їх переклад українською мовою, щоб вони стимулювали наше мислення у напрямку буття — незумовленого початку; це означає, у свою чергу, співмислити з ними, щоб відкривати ідеї, які нас орієнтуватимуть на нелегкому шляху до буття і допомогатимуть його розуміти. І, нарешті, можливо, найголовніше — відкрити в собі здатність дивуватися, щоб дивитися і бачити диво в суцюзному, яке знаходиться перед нами.

ДЖЕРЕЛА

- Кант І. Критика чистого розуму / Пер. з нім. та прим. І.Бурковського. — К.: Юніверс, 2000. — 504 с.
- Петрушенко В.Л. Філософія: Навчальний посібник: В 2-х ч. — Львів: Новий Світ-2000, 2011. — 647 с.
- Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д.Коваль. — К.: Основи, 2000. — 355 с.
- Deleuze G., Guattari F. Qu'est-ce que la philosophie? — Paris: Les Éditions Minuit, 2005. — 206 p.

Ігор Карівець — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного університету «Львівська політехніка». Сфера наукових інтересів — феноменологія і онтологія повсякдення, філософія постнекласичної науки.
